

УДК 025.5(048.1)(477.74)

Л. І. Саєнко

*к.і.н., зав. відділу краєзнавства «Одесика»
Одеської національної наукової
бібліотеки ім. М. Горького*

БІБЛІОГРАФІЧНІ ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ, ОПУБЛІКОВАНІ В ОДЕСІ В ОСТАННІ РОКИ

Стаття присвячена бібліографічним та біобібліографічним виданням в Одесі в останні роки. Розглянуто серійні біобібліографічні видання, тематичні енциклопедії, довідники та словники, які видані вишми, бібліотеками, окремими колективами та авторами, а також цільове призначення видань.

Ключові слова: біобібліографія, видання, енциклопедії, довідники, словники, Одеса.

The article is devoted to the bibliographic and biobibliographic publications in Odessa in recent years. Serial publication bibliography, thematic encyclopedias, reference books and dictionaries published by universities, libraries, private groups and authors were considered, as well as the purpose of the publications.

Key words: biobibliography, publications, encyclopedias, reference books, dictionaries, Odessa.

Становлення інформаційного суспільства і подальший розвиток сучасної науки вимагає відповідного рівня інформаційного забезпечення досліджень у будь якій її галузі. Розвиток науки неминує викликає великий інтерес до її історії, до дослідження життя і наукової спадщини вчених, які стояли біля її витоків чи зробили вагомий внесок у її розвиток. Інтерес до біографічних праць і активізація біографічних досліджень в Україні актуалізує проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення вітчизняної науки.

За двадцять років незалежності та демократичного розвитку в біобібліографістиці відбулися докорінні зміни, які суттєво вплинули на основні чинники розвитку та діяльності у сфері соціогуманітарних та біобібліографічних досліджень. Виникла потреба охарактеризувати стан біобібліографічної діяльності та масиву біобібліографічних видань і біобібліографічних ресурсів.

Біобібліографічна діяльність є складовою та результатом функціонування у суспільстві того типу гуманітарного знання, яке визначається як «біографістика» і «спирається на традицію подання в тексті життєвого шляху людини в конкретний історичний період». Життєписи, що фіксують в історичній і культурній пам'яті народу діяльність видатних особистостей, існують в усіх культурах і закріплені не лише в письмовій, а й усній народній традиції та виявляються як на рівні «високої», так і «масової» культури тощо. Натомість біографістика, яку сьогодні розуміють як власне наукову (означену межами насамперед історичного дискурсу) реконструкцію індивідуального знання / досвіду (а, отже, і біобібліографічна діяльність) має виразно європейське коріння та поєднує в собі ключові для європейської культури чинники – раціоналізм та індивідуалізм¹.

Біобібліографія – одна з найдавніших і традиційних видів бібліографії. Підготовка біобібліографій має велике значення для вивчення історії науки, осмислення спадщини, а сучасникам – для усвідомлення ваги своєї праці. Незважаючи на колективний характер сучасної наукової діяльності, вплив окремої особистості на одержані результати залишається значним. Тому необхідне поєднання персональних та колективних біобібліографій як поточного, так і ретроспективного характеру.

¹ Біографістика [Текст] // Енцикл. суч. України. — К., 2004. — Т. 3. — С. 7.

Одне з найскладніших методичних питань біобібліографії – підбір персоналій для створення біобібліографічних посібників – вирішується на різних рівнях інформаційно-бібліографічної діяльності відповідно до завдань організацій та установ, які цим займаються (Науковці України ХХ – ХХІ століть: Метабібліографія / Уклад.: М.Г. Железняк, Л.М. Гутник, Т.А. Галькевич. – К., 2010. – 472 с.).

Інтерес, що посилюється останнім часом до такого виду видань зрозумілий, адже бібліографії та біобібліографії, особливо персональні покажчики праць науковців, є одними з основних документальних джерел інформації про їхнє життя та діяльність. Такі видання не лише містять відомості про життєвий і творчий шлях вченого, окреслюють його наукові досягнення, визначають дослідницькі пріоритети, а й допомагають зробити певні узагальнення та висновки про його внесок у вітчизняну, а то й світову науку.

Як зазначають дослідники (грунтуючись на аналізові вагомій джерельної бази), з року в рік «сучасна біографістика збагачується величезною кількістю друкованої продукції біографічного спрямування, присвяченої відомим діячам минулого країни та її сучасності: тематичними й регіональними біографічними словниками та довідниками, покажчиками, монографічними дослідженнями, збірниками статей та нарисів, підручниками, матеріалами конференцій, краєзнавчими публікаціями, презентаційними виданнями». Відтак, практично всі бібліотеки м. Одеси мають багаторічний досвід розробки випусків серій біобібліографічних посібників¹. До прикладу, серії «Вчені Одеси», «Вчені вузів Одеси», «Літературна Одеса», «Письменники Одеси» (Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького) (<http://odnb.odessa.ua/>); серія «Бібліографія вчених університету ОНУ», «Видные ученые Одессы» (Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова), «Библиография ученых института» (<http://www.lib.onu.edu.ua/>); серія «Вчені Національного університету «Одеська юридична академія»» (<http://onua.edu.ua/>), серія «Бібліотека» (Одеська національна академія харчових технологій) (http://www.library.onaft.edu.ua/izdaniya_bib/); окремі видання: Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства В.Є. Таїрова» (<http://tairov.com.ua/>), Одеський національний політехнічний університет (<http://www.opu.ua/>).

Так, наприклад, у 1957 р. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького заснувала серію україно- та російськомовних біобібліографічних покажчиків «Вчені Одеси». За період 1957–2013 рр. видано 46 випусків, присвячених життєвому і творчому шляху науковців з різних галузей знань, діяльність яких пов'язана з Одесою. Серед видань – покажчики, що ознайомлюють із життям та науковими здобутками К. Виноградова, В. Липського, Л. Сахновича, М. Синюкова, Р. Файтельберга, В. Філатова, А. Цикала, В. Чайковського, В. Стефаєнського, К. Васильєва та ін.

Науковий потенціал вищих навчальних закладів Одеси розкривають такі серії: «Біобіографія вчених університету» (присвячена викладачам Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова; покажчики виходять у підрубриках: «Фізики», «Геологи», «Історики», «Біологи», «Філологи») та «Вчені Одеської національної юридичної академії» (заснована 2004 р. науковою бібліотекою цього вишу). Науково-технічною бібліотекою Одеського національного політехнічного університету у 2002–2004 рр. видано низку біобібліографічних покажчиків, що висвітлюють життя та діяльність заслужених діячів науки університету, зокрема К. Заблонського, В. Малахова, Ю. Тодорцева, О. Якимова.

Сучасні серійні біобібліографічні видання вишів, крім обов'язкових елементів, мають однаковий формат, поліграфічне оформлення та уніфіковану структуру: портрет ученого, коротку вступну статтю українською, російською, англійською мовами про його науковий доробок, авторські свідоцтва і патенти; інші види документів, законодавчих актів, у розробці яких він

¹ Біографічні дослідження в Україні (середина ХІХ–ХХ ст.) [Текст] // Книжкові джерела укр. біографістики у фондах Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина ХІХ–ХХ ст.) / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Т.В. Куриленко, Н.І. Любовець, О.М. Яценко ; голова редкол. О.С. Онищенко. – К., 2004. – С. 9–19. – (Джерела укр. біографістики; вип. 1).

брав участь; список кандидатів і докторів наук, підготовлених ученим; перелік наукових, науково-виробничих конференцій, семінарів, симпозіумів, конгресів, у яких він брав участь; численні фотознімки ученого у колі учнів, колег, на міжнародних конференціях.

Аналізуючи сучасне інформаційне поле України та місце в ньому персональної бібліографії, можна зробити висновок про те, що цей напрям бібліографії займає чільне місце в бібліотечній роботі. Про це свідчить, зокрема, вивчення біобібліографічних посібників, які видані бібліотеками та іншими установами Одеси. Існують різні види біобібліографічних видань: персональний покажчик, біобібліографічний покажчик, біобібліографічний словник, біобібліографічний довідник тощо.

Характерною особливістю біобібліографічної діяльності останніх років став швидкий розвиток енциклопедичного напрямку. Фундаментального значення набули біобібліографічні словники та енциклопедичні видання, де біографічні статті з пристаттєвою бібліографією складають значний відсоток. Розвиток цього напрямку був викликаний не лише необхідністю переглянути історичні концепції розвитку України, а й дослідити значний доробок українських діячів у галузі історії та культури, повноцінно висвітлити роль особистісного чинника в історичному процесі, формування національного світогляду, формування менталітету.

Наприклад, «**Педагогічний Олімп Одещини**» – видання Одеського інституту удосконалення вчителів¹, у якому зібрано й систематизовано дані про педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, яким присвоєні почесні звання Народних вчителів, «Заслужений вчитель України», «Заслужений працівник освіти України». Варто звернути увагу на додаток, у якому подано список вчителів Одеської області, яким присвоєно почесні звання «Заслужений вчитель школи».

Слід звернути увагу на тематичну енциклопедію «**Морская энциклопедия Одессы**»², яка присвячена морській історії Одеси та прибережній території Одеської області. В енциклопедії подано характеристику об'єктів природного характеру, флори та фауни, а також опис підприємств та організацій, що об'єднані поняттям «морегосподарський комплекс», навчальних закладів морського профілю та ін. Подано біографії моряків, портовиків, учених, літераторів, чиє життя пов'язане з морем та Одесою. Крім того, до енциклопедії ввійшли мініатюри морської тематики, які спеціально були підготовлені для книги.

До енциклопедичних видань належить двотомна «**Дунайская энциклопедия**»³. Автори – Сергій Гриневецький, наш співвітчизник, народний депутат України, та двоє москвичів – академік Ігор Зонн і журналіст Сергій Жильцов. Створити подібну енциклопедію намагалися не раз, але це – перша успішно завершена спроба. Поява такого двотомника справді втішає, бо Дунай – таки щось більше, аніж річка. Він протікає через 18 країн Європи та через глибинні шари європейської історії і культури. Щоб відкрити багатогранний феномен Дунаю, потрібен не один ключ, а ціла в'язка. Тому автори, умовно кажучи, поділили матеріал, відібраний для енциклопедії, на дві частини. Перша – це статті економічного, гідрографічного, правового та іншого характеру. Друга – явища, поняття та персоналії з історико-культурного дунаєзнавства.

«**Спортивная слава Одещины**»⁴ – перший випуск енциклопедично-біографічного до-

¹ Педагогічний Олімп Одещини : [біогр. енцикл.] / Одес. обл. держ. адм., Одес. ін-т удосконалення вчителів; Упоряд. Д. М. Демченко, Н. В. Савельєва, Л. І. Фурсенко. – Вид. 2-е. – Одеса: Одеський ін-т удосконалення вчителів : СМІЛ, 2008. – 336 с.

² Морская энциклопедия Одессы / Пред. редкол. Александр М. Курлянд; Редкол. К. А. Ильницкий, Я. Е. Шпигельман, В. В. Михайлова; Худож. оформл. Л. А. Фабричнов. – Одесса: Порты Украины, 2012. – 703 с. : ил.

³ Дунайская энциклопедия : в 2 т. – М. : Международные отношения, 2009 .

Т. 1 : А-К / Авт.-сост. С. Р. Гриневецкий, С. С. Жильцов, И. С. Зонн; Под ред. П. С. Суворов; Предисл. И. Валкар. – 2009. – 304 с. : ил.

Т. 2 : Л-Я / Авт.-сост. С. Р. Гриневецкий, С. С. Жильцов, И. С. Зонн; Под ред. П. С. Суворов. – 2009. – 232 с. : ил.

⁴ Спортивная слава Одещины : [Энциклоп.-биограф. справ.]. – Одесса : СПД Богатыренко А. Г., 2006 . Кн. 1 / Авт.-сост. А. Г. Богатыренко, С. Г. Богатыренко. – 2006. – 304 с.

відника, присвячений видатним тренерам, спортсменам Одещини. Книга містить інформацію про різні види спорту в Одесі, Южному, Іллічівську, короткий опис та історії обласних федерацій, біографії заслужених тренерів СРСР, заслужених тренерів України, заслужених майстрів спорту, майстрів спорту міжнародного класу, Олімпійських чемпіонів, чемпіонів світу і Європи, чия кар'єра пов'язана з Одесою і які в період 1980–2006 рр. досягли високих спортивних результатів. У книзі представлена довідкова інформація: адреси, телефони спортивних федерацій, дитячо-юнацьких спортивних шкіл Одеси. Особливий розділ «Помним, гордимся» присвячено видатним тренерам і спортсменам Одеси, які пішли з життя.

«**Наукова еліта Одеси**»¹ – перший випуск біографічної енциклопедії, виданий управлінням освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації спільно з Південно-науковим центром НАН і МОН України та Радою ректорів вишів Одеської області і присвячений ученим Одеської області. Книга містить 500 біографій докторів наук, професорів. Опрацьовано матеріали на основі анкетування.

Варто також назвати видання: «**Кто есть кто**»², «**Овідіопольський район**»³, «**Имена и лица: в зеркале энциклопедий**»⁴ та багато ін.

Біобібліографічні довідники – джерело інформації як для широких читацьких кіл, так і для фахівців. Саме тому характер таких видань потребує певної системності і в їх структурі, і в побудові окремої статті. Наприклад, «**Общество независимых художников в Одессе**»⁵ – це біобібліографічний довідник, який містить матеріали про Одеське товариство незалежних художників (1917–1920), створене творчою молоддю як альтернатива Товариству південно-російських художників. У першій частині вміщено літературу про діяльність Товариства, її основу складають матеріали одеської періодики, а в другій частині – біографічні відомості про художників.

«**История Одессы в названиях улиц**»⁶ – топонімічний довідник, присвячений історії назв вулиць, провулків і спусків, майданів і скверів, які є повноцінною складовою історії міста.

Біобібліографічний словник – особливий різновид словників, у яких біографічні відомості про певних осіб (діячів історії, науки, літератури, мистецтва тощо) поєднуються з переліком їхніх робіт або літератури про певну особу (або одночасно як творів одного автора, так і літератури про нього). Біобібліографічні словники несуть у собі подвійний шар інформації – біографічні та бібліографічні відомості, співвідношення між якими може бути різним і визначається, насамперед, читацькими потребами та цільовим призначенням конкретного видання.

Наприклад, ОНУ ім. І. І. Мечникова видав у 2000 р. книгу «Професори Одеського (Новоросійського) університету» (4 томи), а в 2005 р. її перевидано з доповненнями від моменту заснування в травні 1865 р. до 2005 р. Перший том складається з бібліографічних довідок про ректорів та бібліографії, а II–IV томи містять біографічні статті про професорів ОНУ (літери А–Я).⁷

¹ [Научная элита Одещины] : Биограф. энцикл. – Одеса : ПУБІ «Європа-Центр», 2005. – 341 с.

² Кто есть кто в Одесском регионе : Энциклопедия. – Одесса : Эвен, 2007. Ч. 1 : . / Сост. М. Л. Тарасова. – 2007. – 248 с.

³ Овідіопольський район : енциклопедичний довідник / С. С. Аргатюк, В. В. Левчук, І. Т. Русев, І. В. Сапожников. – О.: ВМВ, 2011. – 716 с. : іл.

⁴ Гержой Наум Беркович (Борисович). Одесса. Имена и лица : в зеркале энциклопедий : в 2 разделах. – Б/и, 2010. – 203 с.

⁵ Общество независимых художников в Одессе : биобиблиографический справочник / И.о. Одес. нац. науч. б-ка им. М. Горького; Сост. Ольга Михайловна Барковская; Ред. И. С. Шелестович. – Одесса : ОННБ им. М. Горького, 2012. – 215 с. : ил.

⁶ Майстровой, Я. Я. История Одессы в названиях улиц : топонимический справочник / Я. Я. Майстровой, Всемирный клуб одесситов; ред. Ф. Д. Кохрихт, Р. Александров; Вступ. ст. Юрий Карпенко; Худож. оформл. Сергей Калмыков. – Одесса : ПЛАСКЕ, 2012. – 436, [2] с.

⁷ Професори Одеського (Новоросійського) університету : Біографічний словник. – 2-ге вид. – Одеса : Т. 1 : Ректори / В.о. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Наук. б-ка; Автор вступ. ст. В. М. Хмарський; Відп. ред. Валентин Андрійович Сминтина; Упоряд. В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2005. – 128 с., 32 арк. кол. іл.; Професори Одеського (Новоросійського)

Підготовка таких енциклопедій, словників та довідників дала можливість реконструювати склад найвагоміших вчених, діячів культури, громадських та державних діячів Одеси.

Наприклад, електронний біографічний довідник «Они оставили след в истории Одессы» – це матеріали про письменників, учених, художників, скульпторів, музикантів, громадських діячів і багатьох інших людей. Загальний обсяг – більше 5000 електронних сторінок, де є алфавітний та тематичні покажчики.

Досягнення у галузі біобібліографії та впровадження нових комп'ютерних технологій дозволять досить обґрунтовано підійти до розв'язання багатьох теоретичних і практичних завдань інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності, створення біографічних та бібліографічних баз даних, сприяти їх взаємодії та взаємозалежності.

університету: Біографічний словник. – 2-ге вид. – Одеса : Т. 2 : А – І / В.о. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Наук. б-ка; Відп. ред. Валентин Андрійович Сминтина; Упоряд. В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2005. – 512 с.; Професори Одеського (Новоросійського) університету : Біографічний словник. – 2-ге вид. – Одеса : Т. 3 : К – П / В.о. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Наук. б-ка; Відп. ред. Валентин Андрійович Сминтина; Упоряд. В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2005. – 600 с.; Професори Одеського (Новоросійського) університету : Біографічний словник. – 2-ге вид. – Одеса : Т. 4 : Р – Я / В.о. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Наук. б-ка; Відп. ред. Валентин Андрійович Сминтина; Упоряд. В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2005. – 632 с.; Они оставили след в истории Одессы [Электронный ресурс] : электрон. биогр. справочник / И.о. Всемирный клуб одесситов, Студия компьютерного дизайна «Нулевой километр». – Одесса : Студия «Нулевой километр», 2010. – 1 электрон. опт. диск (DVD); 12 см.